

Jurgiui Pabrėžai - 225

Gydymas natūraliais vaistais

Informacija ir šaltiniai, kuriais disponavo
Jurgis Pabrėža

Laima Gylienė

(Tęsinys. Pradžia Nr. 1)

J.Pabrėža daug dėmesio skyrė prieksoninių augalų, daržovių ir laukuose auginamų kultūrinių augalų gydymosioms savybėms. Jų įtraukta apie 30. Tai rugys, miežis, kvietys, aviža, bulvė, linas, pupa, žirnis, ropė, ridikas, krienas, pastemokas, morka, petražolė, krapas, rūgštytė, kopūstas, raudonasis burokėlis, šparagas, mėta, raudonėlis, salota, česnakas, svogūnas, apynys, aguona, saulėgraža. Jis praleidžia agurką, melioną, špinatą, kukurūzą, pomidorą, tur būt, tuo metu Lietuvoje dar mažai paplitusius.

Labiausiai jį domino mažiau žinomi arba rečiau Lietuvoje naudojami (tarp jų ir Lietuvoje natūraliai neaugantys, bet jau auginami) augalai. Dažnai nurodoma, kad augalas medingas, dažantis, nuodingas, naudotas homeopatijoje. Apie 40 J. Pabrėžos atrinktų augalų nepavyko identifikuoti (identifikavimui naudotasi K. Kluko, S. Jundzilo botanikos veikalais ir šešiatome „Lietuvos flora“), nes J. Pabrėža ne visur užrašė teisingą lotynišką pavadinimą pagal K. Linėjaus nomenklatūrą.

Iš labai retų, natūraliai augančių augalų paminėtina paprastoji šantra (*Marrubium vulgare* L.), paprastasis rėžiukas (*Nasturtium officinale* R.), kuris jau nebeaptinkamas, trispalvis astras (*Aster tripolium* L.), randamas prie Kuršių marių, daugiametė blizgė (*Lunaria rediviva* L.), daržinė krapazolė (*Euphorbia peplus* L.), daržinė mėlžolė (*Isatis tinctoria* L.), mažoji kraujalėkė (*Pteridium sanguisorbia* L.).

Dažniausiai J. Pabrėža užrašo tik augalo gentį ir neįmanoma atsekti augalo paplitimo, nes tai pačiai genčiai dažnai priklauso ir labai

retos, ir labai paplitusios augalų rūšys. Jį domino šių genčių natūraliai augantys augalai: geltė (*Serratula* L.), putokšlė (*Palygala* L.), snaputis (*Geranium* L.), gegužraibė (*Orchis* L.), vėdrynas (*Ranunculus* L.), kartenė (*Cardamine* L.), plūdena (*Lemna* L.), bervidis (*Scophularia* L.) akišvietė (*Euphrasia* L.), vikšris (*Juncus* L.); piktžolės - pikulė (*Sisymbrium* L.), aklė (*Galeopsis* L.), lipikas (*Galium* L.), žvilbriarūtė (*Fumaria* L.), krapazolė (*Euphorbia* L.), ožiažolė (*Pimpinella* L.).

Nemažai ir natūraliai neaugančių, dekoratyvinių, bet Žemaitijos darželiuose dažniau ar rečiau augintų augalų: gebenė (*Hedera* L.), vaistinė skaitė, moterūnė (*Matricaria parthenium* L.), vaistinė svilarožė (*Althaea officinalis* L.), paprastasis sinavadas (*Aguilegia vulgaris* L.), paukštiepienė (*Ornithogalum minimum* L.), plačialapis pelėžimis (*Lathyrus latifolius* L.), rytinis hiacintas (*Hyacinthus orientalis* L.), astras (*Aster* L.), kvapnioji našlaitė (*Viola martia* L.), baltažiedis čeras (*Helleborus niger* L.), narcizas (*Narcissus* L.), levanda (*Lavendula* L.), baltasis diktonas (*Distamnus albus* L.).

Pradžioje pateikiamas lenkiškas, senasis lotyniškas ir lietuviškas pavadinimas, nurodoma, kuriame puslapyje augalas aprašytas pas S. Sirenijų, S. Jundzilą (arba K. Kluką). Vartant S. Sirenijaus veikalą, pasitvirtino K. Kluko pastebėjimas, kad jame, kaip ir senovės autorių veikaluose, augalui priskiriamos labai universalios gydomosios savybės - beveik kiekvienas iš jų gydančiai veikia skrandį, širdį, kepenis, inkstus ir t.t. Šis universalumas dalinai atsispindi ir J. Pabrėžos konspekte, kuriame augalo gydomųjų savybių aprašymui skiriama 0,5 - 4 smulkia rašysena prirašytų puslapių. Tai ne tiek daug kiek S. Sirenijaus veikale, bet visgi augalo pritaikymo spektras dar gana platus.

Visiems pažįstamą ramunėlę (*Matricaria chamomilla*) J. Pabrėža rekomendavo nuo kolitų, ginekologinių susirgimų (amenorėjos, negyvo vaisiaus išvaramui, geriant ir darant vonias, kartu su raudonėliu, kiečiu, kadagio uogomis), geltos (plaunant akis ir veidą nuoviru, sumaišytu su avies krauju), galvos svaigimo ir skausmo (pleistrai su raudonąja rože), seborėjos (tepalai su medumi), inkstų akmenų, vočių, fistulų ir pan. (pleistrai), akių skausmo (pavilgai iš šviežių ramunėlių sulčių, sumaišyti su maitinančios motinos pienu ir kiaušinių baltymu), paralyžiaus (tepant ramunėlių aliejumi), hipochondrijos (geriant užplikius su krauju). Išsamiai nurodoma, kaip pasigaminti ramunėlių aliejų [LNMB RS. F.124-1. P.62-67].

Kai kurie iš senų laikų atėję gydymo metodai (nuovirai su krauju, mišiniai su motinos pienu ir pan.) jau išėjo iš apyvartos. Tačiau, moksliniams tyrimams patvirtinus, kad ramunėlė tik-

rai pasižymi antispazminiu, antiuždegiminiu, regeneraciniu poveikiu, ji dabar teberekomenduojama sutrikus menstruacijoms, ramunėlėmis plaunamos žaizdos, gydomi gastritai, kolitai, egzemos, stomatitai, t.y. šiandien ramunėlės naudojamos gydant beveik visas tas ligas, kurias gydyti rekomendavo ir J. Pabrėža.

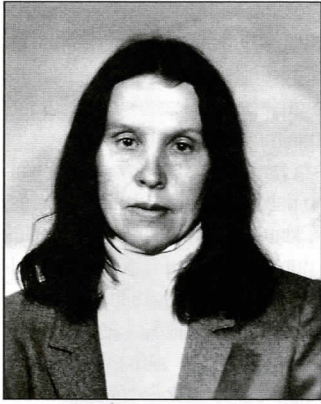
Kietį (*Arthemisia vulgaris* L.) S. Sirenijus rekomendavo net 30 įvairių susirgimų gydyti ir šiuo atveju J. Pabrėža padarė gana griežtą atranką, kietį siūlydamas gydyti tik nuo podagros, sausgyslių skausmo, inkstų ir šlapimo pūslės akmenų, įvairių ginekologinių susirgimų (amenorėjos, nevaisingumo, sunkiai gimdant, negyvo vaisiaus išvaramui, gimdai nusileidus). Kiekvienu atveju tiksliai nurodoma, kaip gydyti - pleistra, voniomis, pavilgais ar geriant, užrašomos ir dozės [LNMB RS.F. 124-1. P.58-62]. Šiuolaikinėje lietuvių literatūroje kietis teberekomenduojamas amenorėjai ir dismenorėjai gydyti.

Prie daugelio augalų nurodoma, kokiais atvejais jų negalima naudoti, koks jų negatyvus poveikis.

Ypač kritiškai J. Pabrėža traktavo S. Sirenijaus siūlomas vaistinių augalų dozes, kurios, jo nuomone, per didelės ir taikomos tik jauniems 20-50 metų amžiaus žmonėms, o vaikams ir seneliams dozes siūlė mažinti. Štai ką rašo jis apie S. Sirenijaus pasiūlytas dozes, gydant vienu iš augalų: „Duodant tokį kiekį, iš karto galima žmogų numarinti, nes jau du ketvirtadaliai loto, o tuo labiau vienas ketvirtadalis iššaukia vėmimą, viduriavimą ir vidurių raizymą. Dabartiniai gydytojai rekomenduoja ne didesnę kaip 2 gramų dozę“ [LNMB RS. PR-1305. P.449].

J. Pabrėža neatsispyrė pagundai pasižymėti vieną kitą dalyką ir iš S. Sirenijaus skyrelių „Magija“. Jis, pavyzdžiui, užsirašo, kad apskritaląpę saulašarę nešiojant ant kaklo žmogus būna apsaugotas nuo užbūrimų, piktos dvasios [LNMB RS. F.124-1. P.29].

J. Pabrėžos rankraščiuose randame ir daug pabirų receptų, labai retai nurodant ir šaltinį. Pavyzdžiui, „receptas iš miros ir spirito nusilpusiems gydyti, pasiūlytas garsaus chemiko Burhavės“, „receptas nuo karštinės, paskelbtas Ispanijoje 1766 m.“, receptai „sveikatos užlaidymui, pasiūlyti kažkokio Švedijos gydytojo Ernesto, išgyvenusio 104 metus ir gydytojo, pažinojusio 130 m. išgyvenusį žmogų, kuris ir perdavęs šį receptą“, būdai, kaip išgydyti vėžį, naudojant mirą, antimono tinktūrą ir alojos piliules ir dedant morkų kompresus (jei yra atsivėrusios žaizdos), paskelbti kažkokio karo gydytojo [LNMB RS. F.124-6.P.4,7,10,52,82,93,132]. Augalais gintasi ir nuo musių, parazitų. J. Pabrėža rašo, kad nuo kanapių smarvės uodai pabėga. Šeivamedžio lapų nuoviras naudotinas nuo musių. Čemeris, juodgrūdė, česnakas - nuo

Laima Gylienė

utėlių, blusų [LNMB RS.F.124-6.P.3,361].

Renkant vaistingus augalus, labai svarbu juos identifikuoti. Todėl J. Pabrėža imasi rinkti herbarą (tuo labiau, kad to meto lenkiški botanikos veikalai buvo be iliustracijų) ir sudarinėti augalų vardų sąrašus. Hrinaveckio duomenimis, jo herbaras pradėtas rinkti 1820 m. Archyvuose išlikęs lotyniškas - žemaitiškas botanikos žodynėlis, apimantis 840 augalų, datuojamas 1821 m., o lotyniška - lenkiška 1814 m. Apie tai, kad buvo nelengva augalus identifikuoti, rašo jis pats: „Senos moterys dažnai man sakydavo, kad tremažolės yra trejopos, o klinazolės ketveriopos, ir teko ilgai pavargti kol išsiaiškinau, kokius konkrečius augalus jos turėjo galvoje [Pabrėža J..... 1922/1923. P.183].

Beje, herbare J. Pabrėža taip pat kai kur užsimena apie augalo pritaikymą, o apibūdindamas vienametę klestenę (Seletanus omrus L.) net pamini asmenis (p. P.Gadoną ir Šaukėnų kleboną K. Kataką), kuriuos paprasta valstietė išgydė šiuo augalu, kai gydytojai nepadėjo [Hryniewecki B. 1933. P.3 - 66]. Tai vis mažyčiai liudijimai to, kad J. Pabrėža neapsiribojo rašytiniais šaltiniais, pats ieškojo ir ragino kitus ieškoti senų bobučių, vadinamų „daktarkomis“ ir jų klausinėti, klausinėti...

Botanikos veikalė „Taislius Auguminis“, kuris gali būti prilyginamas šiuolaikiniams vadovams augalams pažinti, informacijos apie augalų panaudojimą nėra, nors to meto florose jos paprastai būdavo. Pradžioje ir J. Pabrėža ketino tokią informaciją pateikti, nes pratarmėje rašo, kad veikalą skiriaš ūkininkams, kad šie pažintų augalus įvairiausių ir mokėtų juos naudoti gydymui ir kitiems reikalams. [Pabrėža J..... 1900.P.] Vėliau informaciją apie augalų panaudojimą nutarė patalpinti priede. Kad toks ketinimas buvo rimtas, rodo „Taisliuje“ esančios nuorodos į „Veikalą apie naudingus augalus“ (Weykals aug. sogad.) ir kenkiančių augalų sąrašą. Tokį priedą pradėjo 1843 m., tačiau, deja, parašyti nespėjo... Neišliko ir to darbo rankraščių. Įdomu, kad kaip tik tuo metu J. G. Wyżycisk Vilniuje išleido knygą „Zielnik ekonomiczno - techniczny“

(1845), kur surinkti naudingi ir žalingi augalai, pratarmėje nurodant, kad tokios knygos iki to laiko neturėta... Na, o J. Pabrėžos begalinio darbotumo dėka jau buvo baigiamas stebėtinai panašaus pavadinimo lietuviškas rankraštis, kuriam šviesą išvysti, be abejo, būtų buvę daug sunkiau arba ir visai neįmanoma.

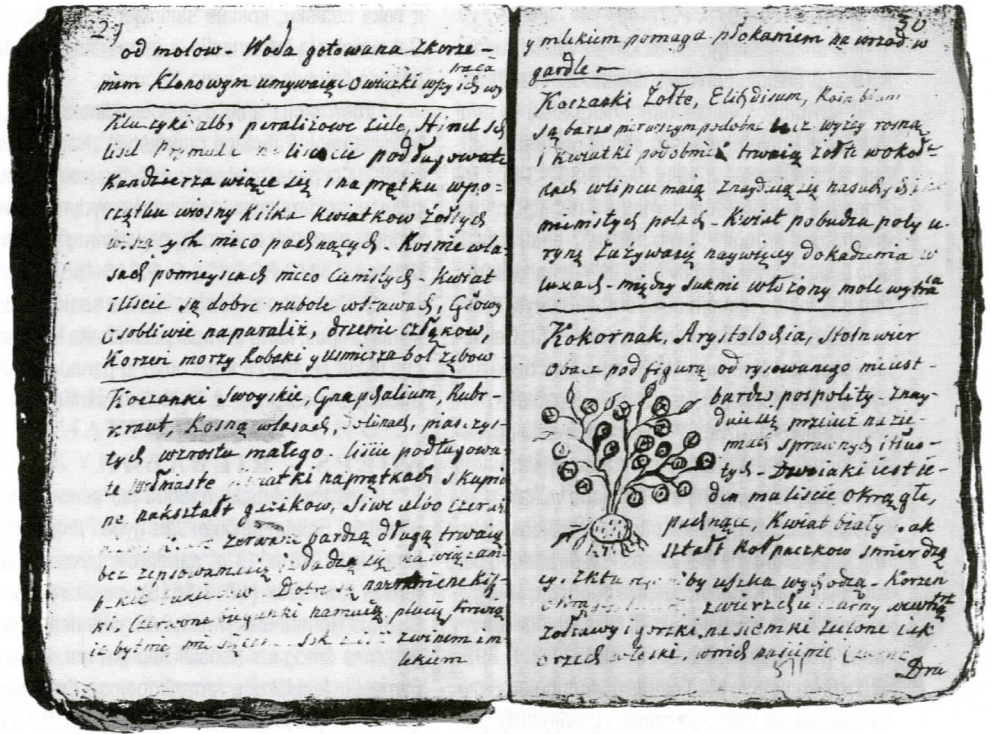
GYVULINĖS KILMĖS VAISTAI

Gydymo gyvulinės kilmės vaistais šaknys taip pat siekia senus laikus. Yra išlikę žinių, kad senovės Egipte iš gyvulinės kilmės vaistų buvo naudojamas medus, įvairių gyvūnų kūnai (drižių, gyvačių ir pan.), vabzdžiai, gyvūnų (šuns, asilo, balandžio) kraujas, antilopės ir kirmio viduriai, katės gimda, kepenys, gyvūnų riebalai, žuvų, kiaulės, galvijų tulžis ir tulžies akmenys, plaukai, šeriai, oda, ragai, kanopos, kaulai, pienas (taip pat ir maitinančios motinos), šlapimas, išmatos (nuo to kilo pavadinimas koproterapija).

Gyvulinės kilmės vaistus rekomendavo ir senovės graikų mokslininkai Hipokratas, Dios-

jame „Artus sanitatis (1491)“ buvo rašoma ne tik apie vaistinguosius augalus, bet ir apie gyvūnus ir jų taikymą gydymui. Panašų veikalą norėjo išleisti ir S. Sirenijus, tačiau jam mirus 1613 m. buvo paskelbta tik ta jo surinktos medžiagos dalis, kuri lietuviškai vaistinguosius augalus. Taigi, šį kartą J. Pabrėža negalėjo pasinaudoti S.Sirenijaus veikalu. Tačiau anksčiau lenkų kalba išleistuose panašiuose medicinos veikaluose - Falmižo, Jeronimo Spičinskio (1554), M.Sienko (1568), Martyno iš Užendovo (1595), parengtuose naudojantis senovės autorių darbais, informacijos apie gydymą gyvulinės kilmės vaistais buvo [Gašiorowski L. 1839. P. 232, 302, 343-346]. Be abejo, kad šie veikalai, kaip ir S.Sirenijaus, buvo pasiekę Lietuvą, tačiau niekur nepavyko aptikti kokių nors įrodymų, kad J. Pabrėža būtų jais naudojėsis, panašiai kaip kad jis naudojosi S. Sirenijaus veikalu.

Pirmieji 18 a. lenkų fiziografai G. Rančinskis ir R. Lasovskis, aprašę natūralius krašto turčius, fauną ir florą, mini po 20 gyvūnų rūšių, naudojamų vaistams [Kuznicka B., 1982.P.64].

J.Pabrėžos rankraščio, padaryto pagal K.Kluko veikalą „Dykcionarz roslinny“, faksimilė

kuridas, Plinijus. Iš 37 Plinijaus veikalų „Historia naturalis“ tomų, 20-27 tomai buvo skirti augalinės kilmės, 28-32 tomai - gyvulinės kilmės vaistams, o 33-37 tomai - minerologijai ir jos ryšiams su medicina. Galenas nepripažino koproterapijos, bet šiaip gydymą gyvulinės kilmės vaistais taip pat taikė. [Rembielinski R., Kuznicka B. 1972. P. 75-76].

Daugumoje medicinos veikalų, išleistų Europoje Renesanso epochoje, pavyzdžiui, garsia-

Informacijos apie gydymą gyvuliniais produktais galima rasti lenkiškose ir rusiškose farmakopėjose. Pirmosios keturios farmakopėjos išėjo 1560, 1655, 1683 ir 1794 m. Daugiausia gyvulinės kilmės vaistų nurodyta pirmojoje farmakopėjoje - net 96. Antroje ir trečiojoje jų buvo 27 ir 24, o ketvirtojoje - tik 7. Prienamiausia J.Pabrėžai galėjo būti ketvirtoji, 1794 m. išleista vadinamoji T. Kosciuškos farmakopėja „Pharmacopoea Costrensis et Nosocomialis Exercitus Na

tionalis edita Varsoviae Anno 1794" ir 1817 m. išleista „Pharmacopoeia Regni Poloniae...“, kurioje pateiktas 21 gyvulinės kilmės vaistas [Szczepanski W. 1989. P.103-122]. J. Pabrėža nurodė žymiai daugiau gyvulinės kilmės vaistų, ir tai rodo, kad lenkiškos farmakopėjos, jeigu jos ir buvo J. Pabrėžos darbe informacijos šaltiniu, tai šis šaltinis buvo ne vienintelis. Rusiškose farmakopėjose informacijos apie gyvulinės kilmės vaistus taip pat nedaug. Pirmojoje, karinėje farmakopėjoje, išleistoje 1765 m. lotynų kalba, buvo 30 cheminiai, 128 augaliniai ir tik 8 gyvuliniai preparatai. 1778 m. buvo išleista pirmoji Rusijos valstybinė farmakopėja, kurioje paminėti 147 cheminiai, 316 augalinių ir 29 gyvuliniai preparatai. (1782-1788 m. ši farmakopėja buvo leidžiama pakartotinai). Antroji Rusijos valstybinė farmakopėja lotynų kalba išėjo 1798 m. (1802 m. ji buvo išversta į rusų kalbą ir vėl išleista). Šią farmakopėją J. Pabrėža tikrai turėjo ir ja naudojo darydamas įrašus I. Hrynevičiaus rankraštyje. Joje buvo paminėta 254 augalinės, 106 mineralinės ir 17 gyvulinės kilmės vaistų- taigi gyvulinės kilmės vaistai sudarė labai nedidelę dalį [Natradsze A.G. 1978. P.37-48].

Panašią dalį gyvulinės kilmės vaistai sudarė ir 19 a. pradžioje Lenkijoje išleistuose įvairių autorių farmacijos veikaluose. Daugiausia jų mini Varšuvos universiteto farmacijos profesorius J. Celinskis [Celinski J. 1811. T.1. P.307-345]. Tai žmogaus mumija, šuns išmatos ir riebalai, bebro ir kabargos sruogliai, elnio riebalai, ragai, kaulai, ožio taukai ir kraujas, galvijų tulžis ir riebalai, šerno riebalai, vištos kiaušiniai, ešerio akmenys, lydekos dantys ir riebalai, karpio kremzlės (J. Celinskis rašo, kad šios žuvų dalys anksčiau buvo superkamos vaistinėse), karkvabalas, ispaniška musė, košenilė, skruzdės. Nemažai dėmesio gyvulinės kilmės vaistams skiriama garsių Varšuvos vaistinininkų T. Heinricho ir S. Fabijano veikale „Farmacija“. Išdėstę gyvūnus pagal K. Linėjaus sistemą, autoriai aptaria kiekvienos klasės atstovų panaudojimą farmacijoje, pateikia duomenų apie gyvulinės kilmės vaistinių žaliavų farmakologinius tyrimus [Heinrich T., Fabian S. 1835. T.2. P.392-413]. Iš konkrečių medicinoje dar naudojamų gyvulinės kilmės vaistų jie nurodo galvijų tulžį, pieną, kiaulės ir avies riebalus, bebro sruoglius, kiaušinius, driežą, skruzdės, kurios naudojamos dėl skruzdžių rūgšties, keletą vabalų rūšių. Panašius gyvulinės kilmės vaistus mini ir Varšuvos medicinos ir chirurgijos profesorius J. B. Freieris knygoje „Vaistinės medžiagos“, išleistoje taip pat Varšuvoje 1817 m. Taigi, 19a. lenkiškuose farmacijos veikaluose buvo minimi panašūs gyvuliniai vaistai, kurie buvo įtraukti ir į to meto farmakopėjas, kartais nurodant ir vieną kitą jau praktiškai iš apyvartos išėjusį vaistą istoriniam vaizdai sudaryti.

Kitoks įspūdis kyla susipažinus su plates-

niems visuomenės sluoksniams spausdinta literatūra - šio pobūdžio knygos buvo vadinamos „namų vaistinėlėmis“ ir jose dažnai rekomenduojamos oficialioje medicinos praktikoje jau iš apyvartos išėjusios gydymo priemonės, kurių poveikio kartais racionaliai negalima paaiškinti. Gyvuliniai vaistai čia užima daug didesnę dalį.

1789 m. Vilniuje buvo išleista kunigo Mato Tuhalos parengta „Namų vaistinėlė“ 62. Matyt, ji buvo populiari, nes 1793 m. buvo išleista antrą kartą.

Knygoje aprašyta, kaip iš augalų, gyvūnų ir mineralinių medžiagų gaminami įvairūs naminiai vaistai. Čia autorius mini tokias gyvulines medžiagas kaip žąsies ir galvijų išmatos, gaidžio skrandžio plėvelė, sraigės, pelės, čiulpai, vėžiai, elnio ragai, kiaulės taukai, rupūžės, unguorio riebalai, sveiko žmogaus šlapimas, unguorio ir žalčio bei kitų gyvūnų (net žmogaus) riebalai.

1816 m. Vilniuje buvo išleista dar viena „Namų vaistinėlė sveikatai gelbėti“ (Apteka domowa dla paratowania zdrowia), kur irgi siūloma daug gyvulinės kilmės vaistų, tačiau J. Pabrėža jų rekomenduoja dar daugiau ir įvairesnių. Taip ir lieka neaišku, kokiais šaltiniais jis naudojasi. Gal surinko tą informaciją iš minėtų knygų ir dar papildė liaudyje nuo seno žinomais.

Informacija apie gyvulinės kilmės vaistus pateikiama J. Pabrėžos rankraštyje „Namų vaistinėlė“. Čia pagal alfabetą surašytos įvairios (augalinės, mineralinės ir gyvulinės gydymo priemonės, nurodant nuo kokių negalavimų jos naudotinos [LNMB RS.F.124-6. P.346-468].

J. Pabrėžos siūlomas vaistus suskirsčiau į kelias grupes, kartu trumpai pateikdama informaciją iš kur jie atėjo ir koks buvo jų panaudojimas oficialioje medicinoje J. Pabrėžai esant gyvam.

ADEPS - RIEBALAI

Gydymui riebalai naudoti jau senovės Babilonijoje, Egipte, Kinijoje. Jais gydė Plinijus, Galenas ir kt. 18 ir 19 a. sandūroje gyvenęs Lorenas fon Krelis (1744-1816), medicinos profesorius Homštėde tyrinėjo žmogaus riebalų sudėtį, nes žmogaus riebalai taip pat naudoti gydymui, ir lenkiškose farmakopėjose jie minimi dar 17 a. [Szczepanski W. T.2. 1989. P.105.]

J. Pabrėžos ir B. Hrinaveckio padarytos S. Sirenijaus veikalo „Zielnik“ santraukos faksimilė

Šiaip jau yra įrodyta, kad gyvūnų taukai pasižymi raminančiomis ir gydančiomis savybėmis, tačiau daugelio gyvūnų riebalų vėliau atsisakyta dėl to, kad jie greit genda. Pastaruoju metu farmakopėjose minimi tik kiaulės riebalai.

J. Pabrėža rankraštyje rekomenduoja įvairių gyvūnų riebalus. Anties, gandro, gervės, peslio, ožkos, kiaulės, šerno, meškos riebalus siūlė naudoti nuo sąnarių ligų ir podagros; gulbės ir žąsies taukais rekomendavo tepti gumbus, niežus; lapės, ežio ir katės - plikę ir kaltūnuotą galvą; barsuko - kryžių, sergant akmenimis; kiršlio - raupsuotą veidą. Zuikio taukai, anot jo, ištraukia pūlius iš vočių, vanago - šalina visokius margumus nuo kūno, putpelės ir žalčio - gydo kataraktą. Labai populiaraus būta gydymo šuns taukais. Jie buvo naudojami nuo podagros, ausų skausmo, džiovos ir prisitrenkimų (geriami su alumi). J. Pabrėža perspėja, kad žuvų taukus, kurie skatina plaukų augimą, gydo katarus, reikia gerti atsargiai, nes jie sunkiai virškinami. J. Pabrėža buvo užsirašęs žinutę ir apie žmogaus riebalus, kurie malšina skausmus, nors, kaip jau minėjom, lenkiškose farmakopėjose jie figūruoja tik iki 17 a. Be abejo, labiausiai tikėtina, kad šią informaciją jis užsirašė įdomumo dėlei.

ANIMALIA TOTA - VISAS GYVŪNAS

Pirmojoje lenkiškoje farmakopėjoje (1560) buvo paminėta 13 gyvūnų, kurie rekomenduoti gydymui - skruzdėlės, vėžiai, kirminai, varlės, skorpionai, gyvatės, lapė, siurbėlės, rūpūžė ir kt. 17 a. Europoje išdžiovinta rūpūžės oda dar buvo naudojama vandenės gydymui. Vėliau mokslininkai įrodė, kad rūpūžės odoje yra glikozidų, kurie stiprina širdies raumenį ir padeda gydyti aritmiją [Szczepanski W. T.2. 1989. P.105].

J. Pabrėža išvardino labai daug gyvūnų, kurie buvo naudojami gydymui, taip pat ir žaizdoms: perplėštas gyvas balandis arba kalakutas dedamas prie pamišusių ir manijos arba melancholijos apimtų ligonių galvos, vyne išmirkytas vienaragis padeda gimdant, amalas dedamas ant skaudulių, vočių, žaizdų, „ežys padeda sustiprėti tiems, kurie pasiryžta jį valgyti“, sudeginti peslio pelenai geriami nuo podagros ir sąnarių skausmo, virti karosai gerina kraują, sudegintos kuosos arba varnos pelenai padeda nuo raupy, niežų, skaudulių, podagros, dedervinių ir ištraukia geležinius ir stiklinius daiktus iš kūno, sudegintu kurmiu ar kiauene gydoma epilepsija, o krosnyje sudžiovintu ir sutrintu lynu - kataraktas. Visą lapę išvirus, nuoviru tepami skaudantys sąnariai. Perplėšta gyva pelė dedama prie žaizdos, kai reikia iš jos ištraukti geležinius ar kaulinius daiktus, o sudegintos pelės pelenai su alumi duodami vaikams nuo naktinio šlapinimosi, sugrūstais vėžiais apdedama galva karščiuojant ir klie

J. Pabrėžas ir B. Hrinaveckio padarytos S. Sirenijaus veikalo „Zielnik“ santraukos faksimilė

dint, sutrintu plokščiu kirminu (stonog) gydomi vėžiniai augliai, sudegintu šunimi - votys, kepta voverė naudojama svaigstant galvai, siurbėlės nutraukia kraują, geriant sutrintą svirplį sustiprėja regėjimas (čia pat J. Pabrėža nurodo, ką daryti, kai svirplys įlenda į ausį - reikia prie ausies pridėti rūgščios tešlos, kuri ištraukia svirplį).

Net musė, kaip rašo J. Pabrėža, yra naudinga žmonių sveikatai. Kai bitė įgelia, reikia toje vietoje pridėti sutrintą musę. Musių antpilu su degtine rekomenduojama tepti plikę [LNMB RS.F.124-6. P.425]. Ypač dažnai gydymui buvo naudojamos ispaniškos musės - kantaridės (cantarides).

Pirmojoje lenkiškoje farmakopėjoje (1560) gydyti visu (sudžiovintu, sutrintu ar sudegintu) gyvūno kūnu siūloma 13 atvejų [Szczepanski M. T.2. 1989. P.121]. Vėliau farmakopėjose minimos tik medicininės dėlės ir musės - kantaridės. Tačiau mokslininkai ir toliau domėjosi kai kurių gyvūnų gydomosiomis savybėmis. J. B. Freijeris rašo, kad net ir naujaisiais laikais, 1785 m. gydytojas Roseris tam tikru būdu apdorotais driežais gydė auglius ir gavo teigiamus rezultatus, nors pats J. B. Freijeris tuo abejoja [Freyer J.B. 1817. T.2. P.145].

T. Heinrichas ir S. Fabijanas mini net septynias įvairių vabalų rūšis, naudojamas gydymui (karkvabalį, musę - kantaridę, košenilę ir kt.) - jų cheminę sudėtį tyrinėjo garsūs 18 a. prancūzų mokslininkai Robiquet, P. J. Pelletier, J. B. Cacetou ir kt. [Heinrich T., Fabijan S. 1835. P.414].

Gydymas visu (sudegintu, sudžiovintu ar kitaip paruoštu) gyvūno kūnu iš apyvartos išėjo anksčiausiai, tačiau ypač sunkių, nepagydomų susirgimų atveju neviltingai apimtas žmogus dažnai ir mūsų laikais grįžta prie jo. Yra nemažai faktų, kai žmonės bando gydytis nuo vėžio tam tikru būdu paruošta rūpuže. Tam naudojami ir kai kurie kiti gyvūnai.

EXCREMANTA ANIMALIUM - GYVŪNŲ IŠSKYROS

Jau senovės izraelitai naudojo šlapimą kaip priemonę nuo nuodingos gyvatės įkandimo. Paukščių išmatomis gydytas hemarojus, šuns - karštinė. Senovės Egipte gydymui buvo naudojamos praktiškai visų ten besiveisusių gyvūnų išskyros, tame tarpe ir žmogaus. Toks gydymas buvo populiarus ir Senovės Kinijoje, Indijoje, vėliau tarp senovės graikų ir romėnų. Iš ten toks gydymo būdas atėjo ir į Europą. 1751 m. Frankfurte išleistame gydytojo Johano Nikolaus'o Martius veikale „Magia naturalis“ dar minimos įvairių žvėrių ir žmogaus išmatos [Schelenz H.1904. P.28, 40, 57, 72, 122].

Lenkų farmakopėjose šio gydymo būdo atsisakyta gana anksti. Išmatos ir šlapimas minimi tik Placotomuso farmakopėjoje (1560), nurodant 11 jų panaudojimo atvejų [Szczepanski W. T.2. 1989. P.107, 121].

J. Pabrėža rašo, kad galvijų išmatos naudojamos nuo paralyžiaus, podagros, dedamos

ant žaidų. Žvirbliu - nuo viduriavimo, anties - nuo įkandimų, vištos - nuo geltos, akmenų ir šlapimo nelaikymo (geriamos su alumi arba vynu), šuns - nuo viduriavimų, kolitų (su medumi), kiaušlės - nuo kraujavimų, žąsies - nuo skorbuto, vandenės, kosulio (geriamos su vynu arba alumi), arklio - nuo geltos (su alumi, vynu), balandžio - nuo nuplikimo (su actu), pelių - nuo vidurių užkietėjimo. Žmogaus išmatas rekomenduojama dėti ant vočių, o šlapimu tepti sausus niežus, plauti sąnarius, lašinti į akis, apimtas uždegimo. Prisiminkime, kad savo „Namų vaistinėle“ jis skyrė skurstantiems. Ir tekste dažnai parašoma: „neturtingi žmonės galvijų išmatomis gydo šašus“ ir pan. Beje tokios jo pastabos tarsi patvirtina nuomonę, kad pats J. Pabrėža gydymui naudojo ne visus metodus, kuriuos buvo susirašęs į savo užrašus. Gaila, kad nepavyko aptikti daugiau duomenų apie tai, ką jis pats praktiškai taikė ir ko ne. Visgi čia derėtų prisiminti, kad 20 a. vėl bandyta grįžti prie koproterapijos, ir šiame kontekste J. Pabrėžos užrašytos rekomendacijos jau neturėtų atrodyti tokios absurdiškos. Apie 50 - uosius mūsų amžiaus metus bandyta gydyti auglius ištraukomis iš sergančio žmogaus išmatų. Moksliniai tyrimai parodė, kad ekskrementuose yra hormonų ir kitų naudingų junginių, kurių tais laikais dar nemokėta pasigaminti. Pastaraisiais metais mokslo populiarinimo žurnaluose vis dažniau pasirodo straipsnelių apie gydymą koproterapija - šiuolaikinis žmogus, išbandęs visą cheminiu būdu pagamintų vaistų arsenalą ir praradęs viltį, kartais vėl atsigręžia į senuosius gydymo būdus.

FEL - TULŽIS

Gydymui tulžis taip pat naudota nuo labai senų laikų (Senovės Izraelyje, Egipte, Indijoje ir kt.). Jį mini Plinijus ir kt. senovės autoriai [Szczepanski W. T.2. 1989. P.108].

J. Pabrėža rašo, kad triušio ir galvijų tulžis lašinama į skaudančią ausį, vartojama nuo kirminų, meškos tulžis kaimiečių gerama dėl prakaitavimo, nuo karštinės; kiaušlės arba šerno tulžimi šalinami plaukai; vištos tulžimi - akmenys, įvairių gyvūnų tulžimi gydoma džiova [LNMB RS. F.124-6.P.300].

Galvijų tulžis lenkiškose farmakopėjose išsilaikė iki 1937 m. Beje, Heinrichas ir S. Fabianus skiria gana daug vietos gydymui tulžimi, išvardindami, kokie produktai tuo metu jau buvo mokslininkų atrasti tulžies sudėtyje (cholesterinas, tulžies rūgštis, asparaginas, pikramelis) [Heinrich T., Fabijan S. T.2. 1835. P. 394-397]. Kaip matome, tulžis kaip vaistas domino ne tik Žemaitijoje gyvenusį J. Pabrėžą. Ja domėjosi ir ją tyrė garsūs Europos mokslininkai - P. P. Grulinas, Tidemanas ir kt.

(Tęsinys kituose numeriuose)